

1457

Dialekt-

~~Landsmåls-~~ och Folkminnesarkivet

Uppsala

1457

DALARNA

Lima

Persson, L.Erik, 1927

Svar på ULMA:s frågelista 1 Mjölkhushållning

19 bl.4:o

L.L.

Exc.

1457

Mj²ölk

Annor benämning på mj²ölk är ej
känd. Till människofo²da användes mj²ölk^{en}
av get och ko. Även till djurfo²da användes
mj²ölk, t. ex. separerat mj²ölk och råmj²ölk.

Stundom blandades mj²ölk i krita vid vitlimning
av tak. | Bortkällning av mj²ölk förskom ej.

Ord²b.:
mj²ölk

Råmj²ölk

Av råmj²ölk^{en} kokades dels s. k. "missu",
dels "kåköst". Därvid blandades råmj²ölk med vanlig
mj²ölk i en kruka med lock, som sedan ställdes
i en gryta med kokande vatten. Även till panna-
kakor begagnades råmj²ölk. Strax efter kalvning²
gavs dock råmj²ölk^{en} åt kalvarna.

råm²ölk^{en}

a kåköst

Spenwarm mjölk.

Spenwarm mjölk kallades "sup". Lärskilt småbarn skulle ha "sup". Något namn på kvinnor, som drakterade med mysilt mjölk, är ej känt. Om man drack av mjölken under silningens, kallades drycken "silsup."

} ordb.:
sup m.

} ordb.:
silsup m.

Lötmjölk

Lötmjölk kallades mjölkere, så länge den var söt och ej surrad.

sötmjölk

Flöket mjölk.

Flinnan på flöket mjölk kallades "stjinn"
(skinn)

stjinn

Landsm. Ups. 1457
L. E. Persson. 1927 LIM A

Skumning

Grädden skummades af smjölken, utan "flöjterna" kvarhållas med handen, när rämmsmjölken hålls ut kärlet. I senare tid används en visp. Gräddranden ströks ned med fingret. Flöjterna hålls direkt i skånan.

Landsmålsarkivet Uppsala 1457
L. E. Persson. 1927. LIMA
DAL.

Frgl. 1

Landsm. Upps. 1457

L. E. Persson 1927 LIMA

Gräddor.

Gräddor var man särskild rädd om. Något litet kunde ätas med en smula källare och helst av barnen. De kunde få en maktad gräddor var. Det aurigs som särskild delig lusk-hållning om någon äd ut källaren.

Gräddor samlade man i källaren dels till till lagom mycket af källare. De kallades då "kinnflöjtan".

Flöjtan^{4.}

Kinnflöjtan

Landsmålsarkivet Uppsala 1457
L. E. Persson. 1927. LIMA
DAL.

Frgl. 1

Latfröj.

Om man ystas om mjölk, som
sjätolörd, får en ost, som är grynig, grynost,
varav sedan blir gammalost.

Ordh.: grynost

Vid uppstokningstid flöt upp
"Latfröj", som togs ut gyltan med undersidan
av en träsked. Latfröjd slickades sedan av
skeden och detta ansågs som en Läckerbunt.

Ordh.:
latfröd n.

Flöjtmat och tjöckmjölk

Tillsattes "tette" till oskummad mjölk, bildades flöjtmat, till skummad mjölk blev tjöckmjölk. Tetteri togs under grädden på flöjtmaten och med den beströks kärlet, vari mjölken skulle hållas. Skummjölken (till tjöckmjölken) uppvärmdes ibland. "Tette silades" mest i "bunker" men också i "Tråg" och "skålar". Det benämndes också ^{te} "sil flöjtmat." Tåtört har använts ^{inuti} men mest för att se hur det går till. Tette saknas aldrig, så tåtörten begagnas inte, tar tetteri slut, går man till grannen eller grannbyn.

Ordv.
flöt-mat
m.

kärle
Tette, tetteri

tettgras

Mjölkrätter

Mjölk tillsammans med dricka blev "älmissu". Den skulle ätas helst på långfredagen. Man skulle då också gå dåligt klädd, allt till tecken på sorg.

Ordb.:
öl-mesa

Detta kâse (ostlösa) tillsattes till hvar mjölk. Det bildades "kâsmissu" som äts utan att kokas.

Ordb.:
kâsmesa

Landsm. Upps. 1457
L. E. Persson 1927 LIMA

Landsmålsarkivet Uppsala 1457
L. E. Persson. 1927. LIMA
DAL.

Flöjtgrät.

Flöjtgrät kokades av sura flöjter och vetemjöl. Den kokades länge för att bli plattig. Gröten äts när hemfärden från sättern skulle ske och kallades då "butfärsgrät". När ungdomen hemifrån kom till sättern, kunde flöjtgrät kokas åt stora bordlag, vilket fåbodjäsentens husbondfolk tyckte så lagomt bra om. - Gröten fordrade starka magar. I omman vetemjöllet fanns, togs det mjöl man hade, helst av blandsäd.

grejtmjöl,
gröten

gättarn

Ma
Ma
Ma

Flöjtgrät togs med i den s.k. "matte-töllau" d.v.s gåvor som gavs åt barnsängskvinnorna. Den, som gick med denna, kallades "barntunackälling".

Barntun-
källing

Mjölkenes förvaring.

I gården ställdes "mjölkkaralen" i skåp.
 Flöjtmateru ställdes upp på under taket
 befintliga rännor (Stänger med bräden upp
 under taket.) I östern fanns och finns
 särskild mjölkbod, där skäskidar, frög och
 lunkar ställdes på en bänk, som stod på
 lagom höjd från golvet. För att friska upp
 luften i mjölkboden användes följande
 vändiga muris, som lades under lunka. På
 golvet stöddes man utöfadt granbark, som
 gjord golvet svalare.

rännan

Mjölkbuden

ejnris
ejnkrister
granbark

(i mjölkboden)

ordb.: granbark

L. E. Persson 1927 LIMA

Landsm. Ups. 1857

Mjölkpårl

I gamla sökar fäime goda och skålar,
luggna ur skålämnen, "vior," av bild björk,
fur och gran. De kunde vara ända till
en halv meter över längden och ha konst-
liga former.

En annan säll at tillverka trä-
skålar och om gick tättan, var at göra
dem av en krukig björklogg, varav man
lätt fick en avlång h.

Landsmålsarkivet Uppsala 1457
L. E. Persson. 1927. LIMA
DAL.

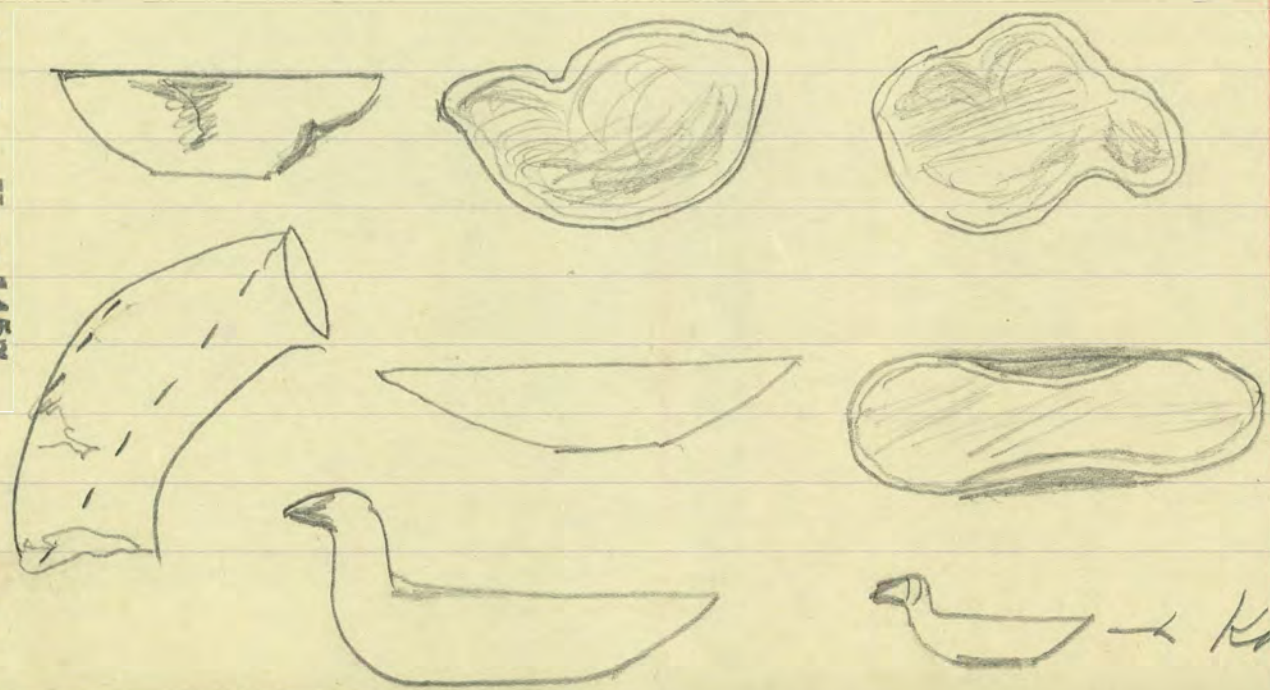
Frgl. 1

Landsm. Upps. 1457

L. E. Persson. 1927. LIMA

Någon gång kunde en sådan
häskil vara vis och ändan utformad
med en knapp i form av ett fågelhu-
-vud, så att hela skålen liknade en fågel,
en "kani".

Tråg av en mitt ite kluren
trädstam används och ävenså laggade
benkar.

Kaniordje

Landsm. Upps. 1457
L. E. Persson. 1927. LIMA

Landsmålsarkivet Uppsala 1457
L. E. Persson. 1927. LIMA
DAL.

Frgl. 1

Kärl

Vid mjölkninge användes en mindre laggad bytta, "kindsja" och en större mjölkbytta.

Kärl

Nyvisning

Före silar av metalltid användes s.k. sissål (sissåls) Det var av tagel, korumpor o. dyl. Ansågs bättre än metallsilor.

Landsmålsarkivet Uppsala 1457
L. E. Persson. 1927. LIMA
DAL.

Frgl. 1

Mjötkött.

Lötmjölks dracks och är både skold
 och kokt. Skold mjölks äro till både kall och
 varm gröd men kokt till kall. Om somma-
 ren, när kreaturen bod i säkeren, användes
 gammal, surrad mjölks till gröt. Tjock-
 mjölks med iblandt löf kallades söll. Senare
 gjordes även av fläjtmat och bröd och är föd-
 selsnäringsämne.

Landsmålsarkivet Uppsala 1457
 L. E. Persson. 1927. LIMA
 DAL.

Frgl. 1

Rengöring

Vid diskning användes mest "grau-
traur" men också "stjäfte" (ett gräs)
Färdigt och annan smak i Kärlet bärtoogs
medlet "stjnbas." Det tillgick på följande
de sätt:

När lada stonat i elden tuss de
blevo glödheta. Dessa kastades i det varmt
vatten fyllda kärlet, var man på botten
lagt smickvinter (ejnkvislar)

~~Stjnbas~~

Ordh:
Stenbas

ejnkvis

L. E. Persson 1927 LIMA
Landsm. Upps. 1457

Smör

Smörret kallas både smör och gäs.

smär.
gäs.

När man kämmer skall man börja i långsam takt, men så småningom öka takt.

Kämmer man för fort i början, kan det bli fel, så att det ej vill "kinnas." I sådant fall tror des för i tiden att någon illasinnad trollat.

Gatsmör användes till kosmjöja

m. m.

} Ordb.:
Smör

Landsm. Upps. 1457
L. E. Persson 1927 LIMA

Kärnan.

Kärnan tillverkades av laggat
 viko. Den var skundom försedd med en
 lapp vid nedre änden. Skuden, "Kinn-
 -mallar," gjordes i form av ett bord med
 olika utskärningar.

Kinna

Kinnmälla

Kärna av utholkad trädstam
 som jag ej sett eller hört, all vägen bort.

Landsmålsarkivet Uppsala 1457
 L. E. Persson. 1927. LIMA
 DAL.

Figl. 1

Alla i familjen skulle efter Pår-
ningen ha var sin "Tjinnigås", som delades
ut vid nästa måltid. Den formades av det
färska smöret mellan händerna till en boll
och sattes på en tallrik. Med tummen
trycktes en fördjupning överst och hela
Tjinnigåsen blev något kluvsplattad.

Tjinnigås

Ordb.:
känzigis

Stekost (öst)

Stekost

Mjölk helst ostkummad, uppvärmas
 (i gryta) till för ystning vanlig värme grad.
 Där i medrörs ostlöpe* och söndermulad
 "missuöst". Därmed menas det fasta vita
 skinn, som vid varslans första uppkok fly-
 ter ovanpå. När mjölken löpnat, sönderrörs
 ostmassan fint och ställes en stund att
 sjunka. Osten upptages därefter och for-
 mas i ostkär (av vilka bequems både runda
 och avlånge). Osten lägges på rengjord
 stenhäll att vid eld stekas bunn på alla
 sidor.

* Käse

Stenhäll

Till kärnmjölksost tages vanlig
 mjölk, skummad eller ostkummad, och kärn-
 mjölk ungefär hälften av vardera. Den
 söta mjölken uppvärmas, att den efter

Gjummjolk-
öst.

Landsm. Ups. 1457
L. E. Persson 1927 LIMA

Kärrmjölkens ihållande får den värme, som
fordras för ostberedning. Kärrmjölk och
löpe ihålles samtidigt.

Kokning av "missmar"

missmar

Ledan vaten upptagits kokas vass-
larr (blåmiska), tills blott litet återstår
på grytans botten. Ställes att kalla och
vispas. Sedan man sparat sådana bottenstäm,
tills det blir lagom för en "Kokning", kokas
det åter under flitig omröring med en träslav
(gja) till en tunn gräts tjocklek. Efter kok-
ningen avlyftes grytan och får ej det minsta vid-
röras, förrän messmörret fullkomligt kallnat.

då gritböms

träskj

ordb.:
messmör

(Blir annars "grusigt" och mindre smakligt) Den
hårda skorpan, som bildats, borttages och messmörret
rörs tills det får en gissare färg och ser jämnt ut.

Landsm. Upps. 1467
L. M. Persson 1927 LIM A